

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA EKOLOGIK KOMPETENTLIKNI OSHIRISH METODIKASI

Jo'rayeva Lola Ismatulloyevna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi akmeologik yondashuv asosida ekologik kompetentlikni oshirishning nazariy-metodologik asoslari hamda samarali pedagogik mexanizmlari yoritiladi. Shaxsning kasbiy va ijtimoiy yetuklikka erishish jarayonida ekologik ong, ekologik tafakkur va mas'uliyatni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: akmeologiya, ekologik kompetentlik, barqaror rivojlanish, shaxs kamoloti, ekologik madaniyat, innovatsion metodlar.

Аннотация. В данной диссертации освещаются теоретико-методологические основы и эффективные педагогические механизмы повышения экологической компетентности на основе акмеологического подхода. Анализируются вопросы развития экологического сознания, экологического мышления и ответственности в процессе достижения личностью профессиональной и социальной зрелости.

Ключевые слова: акмеология, экологическая компетентность, устойчивое развитие, созревание личности, экологическая культура, инновационные методы.

Annotation. This thesis will highlight the theoretical and methodological foundations of increasing environmental competence and effective pedagogical mechanisms based on the acmeological approach. In the process of achieving professional and social maturity of an individual, issues of environmental awareness, environmental thinking and the development of responsibility are analyzed.

Keywords: acmeology, environmental competence, Sustainable Development, personality maturation, ecological culture, innovative methods.

Kirish. Zamonaviy oliy ta'lim tizimi malakali, ijodiy fikrlaydigan va muammoli vaziyatlarni hal eta oladigan mutaxassislarni tayyorlashni talab qiladi. Ayniqsa, tabiiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jamiyatning ekologik ongini shakllantirish va barqaror rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishda muhim rol

o‘ynaydi. Tabiiy fanlar ta’limi nafaqat nazariy bilim berish, balki amaliy faoliyat, tajriba va eksperimental ko‘nikmalarni rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, an’anaviy o‘qitish metodlari o‘quvchilarning ekologik kompetentligini to‘liq shakllantira olmaydi, chunki ular ko‘pincha passiv qabul qilish va memoriyaga asoslangan yondashuvga tayanadi.

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi globallashuv sharoitida ekologik muammolarning keskinlashuvi insoniyat oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan Barqaror rivojlanish maqsadlari ekologik mas’uliyatli shaxsni shakllantirish zaruratini taqozo etadi. Shu bois ekologik kompetentlikni rivojlantirish ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishiga aylanmoqda.

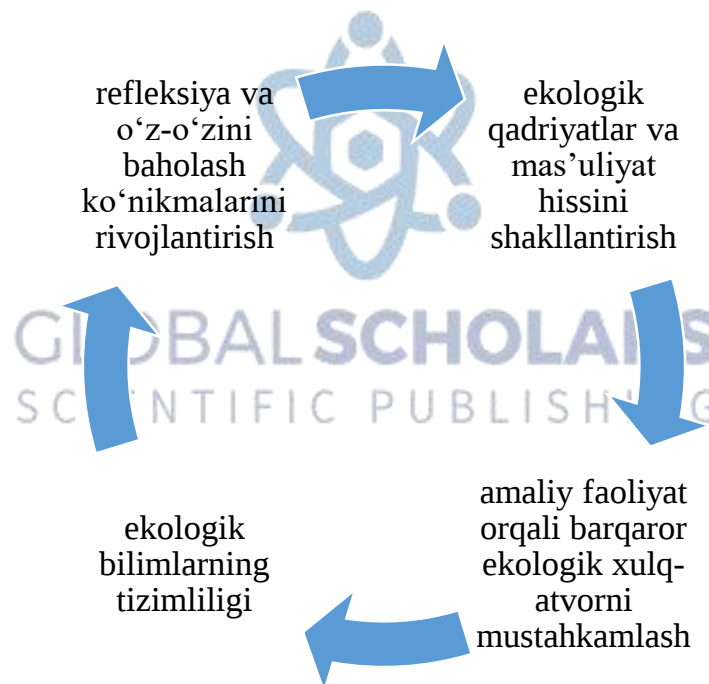
Asosiy qism. Ushbu muammolarni yengib o‘tish uchun pedagogik nazariyalarda akmeologik yondashuv konsepsiyasi joriy etilmoqda. Akmeologik yondashuv – shaxsning kasbiy va shaxsiy salohiyatini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asosli tamoyil bo‘lib, talabaning individual imkoniyatlarini, motivatsiyasini va o‘zini o‘zi rivojlantirish salohiyatini hisobga oladi. Bu yondashuv ta’lim jarayonida nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishni, balki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, muammoli vaziyatlarni hal etish va ekologik qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishni ham ta’minlaydi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va interaktiv o‘quv vositalarini integratsiya qilish imkoniyati akmeologik yondashuvning samaradorligini oshiradi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari va loyiha asosida o‘qitish metodlari o‘quv jarayonini individualizatsiyalash, talabalar faoliyatini kuzatish va ularning ekologik kompetentligini baholash imkonini beradi. Shu tariqa, akmeologik yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalar birgalikda tabiiy fanlar o‘qituvchilarining ekologik kompetentligini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Dolzarb muammo shundaki, hozirgi kunda oliy ta’limda ekologik kompetentlikni shakllantirishning konseptual va metodik asoslari yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu sababli, bo‘lajak tabiiy fan o‘qituvchilarining ekologik kompetentligini oshirishning amaliy metodikasini ishlab chiqish va ilmiy asoslash dolzarb ilmiy va pedagogik masala sifatida namoyon bo‘ladi.

Akmeologiya (yunoncha “akme” – yuksak cho‘qqi) shaxsning yetuklik bosqichi va kasbiy mahoratga erishish qonuniyatlarini o‘rganadi. Ushbu yo‘nalishning asoschilaridan biri sifatida Boris Ananyev ilmiy merosi alohida ahamiyat kasb etadi. Akmeologik yondashuv shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish hamda yuqori natijalarga erishishga yo‘naltirilgan ichki motivatsiyasini faollashtiradi.

Ekologik kompetentlikni akmeologik yondashuv asosida rivojlantirish quyidagilarni nazarda tutadi (1-rasmga qarang).

1-rasm. Ekologik kompetentlikni akmeologik yondashuv asosida rivojlantirish mazmuni.

Ekologik kompetentlik quyidagi komponentlardan iborat:

1. **Kognitiv komponent** – ekologik bilimlar va tushunchalar tizimi.
2. **Aksiologik komponent** – tabiatga nisbatan qadriyatli munosabat.
3. **Faoliyat komponenti** – ekologik muammolarni hal etishga yo‘naltirilgan amaliy harakatlar.
4. **Refleksiv komponent** – o‘z ekologik faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish.

Akmeologik yondashuv asosida ekologik kompetentlikni oshirish quyidagi metodlar orqali amalga oshiriladi:

- muammoli ta'lim texnologiyalari;
- loyiha asosida o'qitish;
- interaktiv metodlar (debat, keys-stadi, treninglar);
- ekologik monitoring va amaliy tadqiqot ishlari;
- raqamli platformalardan foydalanish.

Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, mustaqil fikrlashni rag'batlantirish hamda ijodiy muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, akmeologik yondashuv asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni tabiiy fanlar talabalari ekologik kompetentligini sezilarli darajada oshiradi. Tajriba guruhida nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashdi, talabalar muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish va yechim ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantirdi. Shu bilan birga, laboratoriya mashg'ulotlari va raqamli texnologiyalardan foydalanish eksperimental faoliyat va ekologik muammolarni yechish ko'nikmalarini kuchaytirdi.

Muammoli o'qitish, loyiha metodlari, laboratoriya mashg'ulotlari va raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish orqali ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar talabalarining ekologik kompetensiyasini shakllantirishda samarali vosita bo'ldi. Ushbu yondashuv talabalarga:

- nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish,
- muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish va yechim ishlab chiqish,
- eksperimental tajriba ko'nikmalarini rivojlantirish,
- zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Natijada, tajriba guruhidagi ekologik kompetentlik ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan +15–20% yuqori bo'ldi, bu akmeologik yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi.

Shu asosda quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. O'quv jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va loyiha metodlarini qo'llash orqali talabalarining mustaqil izlanish qobiliyatini rivojlantirish.
2. Laboratoriya mashg'ulotlarini interaktiv va raqamli vositalar bilan boyitish, virtual tajribalar orqali amaliy ko'nikmalarni kuchaytirish.

3. Talabalar faoliyatini kompetensiyaviy baholash tizimi yordamida monitoring qilish, ekologik kompetentlikning har bir komponentini aniqlash va rivojlantirish.
4. Akmeologik yondashuv tamoyillarini ta'lim jarayoniga tizimli integratsiya qilish, shaxsning individual salohiyatini hisobga olgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish.

Xulosa. Akmeologik yondashuv ekologik kompetentlikni rivojlantirishda shaxsning ichki imkoniyatlarini maksimal darajada safarbar etishga xizmat qiladi. Mazkur metodika ekologik ongli, mas'uliyatli va barqaror rivojlanish tamoyillariga sodiq mutaxassislarni tayyorlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tavsiyalar oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tabiiy fan o'qituvchilarining ekologik kompetentligini samarali shakllantirish va ularning kasbiy tayyorgarligini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хуторской А.В. *Kompetentnostniy podxod v obrazovanii.* – Moskva, 2013.
2. Зимняя И.А. *Klyuchevye kompetensii kak rezultat obrazovaniya.* – Moskva, 2004.
3. Taba N. *Curriculum Development: Theory and Practice.* – New York, 1962.
4. OECD. *Education 2030 Framework for the Future of Education and Skills.* – Paris, 2018.
5. Karimov N. *Pedagogik texnologiyalar va ta'lim sifati.* – Toshkent, 2020.